

ІСТОРИОГЕНЕЗ РОЗВИТКУ ІДЕОЛОГІЇ ЗДОРОВ'Я В НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

Шукатка О. В.

*доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання та спорту
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-2297-4709
shukatka1973@ukr.net*

Криворучко І. В.

*студент
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-4392-0483
kryvoruchko382@gmail.com*

Ключові слова: охорона здоров'я, здоровий спосіб життя, соціальна політика, нормативні документи.

У статті здійснено аналіз напрямів міжнародної та вітчизняної політики щодо збереження та зміцнення здоров'я молоді. Досліджено історію розвитку ідеології здоров'я, проаналізовано нормативно-правові документи та рішення світових конференцій щодо збереження здоров'я. Констатовано, що в Україні формується соціальна освітня політика з питань забезпечення здорового способу життя, яка б відповідала європейським та світовим стандартам. Проаналізовано, що в Україні існують певні недоліки, які перешкоджають реалізації напрямів соціальної політики у сфері охорони здоров'я. Вказано, що найголовнішими напрямками вирішення недоліків є створення максимальних можливостей для засвоєння та усвідомлення фізичного виховання відповідно до індивідуального потенціалу, фізичних особливостей студентів. Узагальнено, що в Конституції України та інших нормативно-правових документах вказані права на соціальне страхування, медичну допомогу та охорону здоров'я на основі рішень хартій, конвенцій та засідань Організації Об'єднаних Націй та Всесвітньої організації охорони здоров'я. Проаналізовано рішення Оттавської хартії 1986 року як доказ того, що на міжнародній арені права на збереження здоров'я відіграють важливу роль у формуванні здорового способу життя молоді.

Здійснено загальний аналіз філософських поглядів античних вчених, вчених Середньовіччя, Ренесансу щодо збереження і зміцнення здоров'я. Оцінено роль «медичної поліції» у формуванні санітарно-правових норм у провідних країнах Європи. Констатовано, що перші кроки у формуванні міжнародної політики збереження здоров'я були здійснені в середині XIX століття, а перші законодавчі акти були створені у 1948 році. Проаналізовано підсумки першої міжнародної конвенції в Парижі, Алма-Атинської та Оттавської конференцій. Підсумовано, що держава несе відповідальність за здоров'я кожного громадянина, надавши медичне та соціальне забезпечення, відповідні умови для правильно ведення здорового способу життя молоді, особливо студентів; що питання про збереження та зміцнення здоров'я молоді активно обговорюється в урядах країн, всесвітніх міжнародних організаціях, конференціях.

HISTORIOGENESIS OF HEALTH IDEOLOGY DEVELOPMENT IN THE LEGAL NORMATIVE CONTEXT

Shukatka O. V.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Physical Education and Sports
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2297-4709
shukatka1973@ukr.net*

Kryvoruchko I. V.

*Student
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4392-0483
kryvoruchko382@gmail.com*

Key words: *health care,
healthy lifestyle, social policy,
regulations.*

The article analyzes the ways of international and domestic policy on the preservation and strengthening youth health. It investigated the history of the development of the health ideology and analyzes the legal instruments and decisions of the world conferences on health preservation. It is stated that a social educational policy on ensuring a healthy lifestyle is being formed in Ukraine to meet European and world standards. The article analyzes some certain drawbacks in Ukraine that hinder the implementation of the social policy in the field of health care. It is indicated that the most important areas of solving the shortcomings are the creation of maximum opportunities for the assimilation and awareness of physical education according to the individual potential and students' physical characteristics. The article generalizes that the rights to social insurance, medical and health care are indicated in the Constitution of Ukraine and other normative legal documents on the basis of decisions of charters, conventions and meetings of the United Nations and the World Health Organizations. The decision of the 1986 Ottawa Charter is analyzed as a proof that the right to health plays an important role in shaping a healthy lifestyle for young people on the international arena. The article also gives a general analysis of philosophical views of ancient, the Middle Ages, the Renaissance scientists on the preservation and strengthening of health. The role of the medical police in the formation of sanitary and legal norms in leading European countries is assessed in it. It states that the first steps in the international health policy formation were made in the middle of the XIX century and the first legislation was created in 1948. The article analyzes the results of the first international convention in Paris, Almaty and Ottawa conferences. It is concluded in it that the state is responsible for the health of each citizen, providing medical and social security, appropriate conditions for the proper conduct of a healthy lifestyle of young people, especially students; that the issue of preserving and strengthening the health of young people is actively discussed in governments, world international organizations and at conferences.

Постановка проблеми. Витоки розвитку ідеології здоров'я сягають античних часів, коли відомі філософи, вчені, лікарі створили загальноприйняті принципи збереження та зміцнення здоров'я. Однак на міжнародному рівні порушити

питання здоров'язбереження людства вдалося в середині XIX століття, коли у 1851 році була прийнята I Міжнародна санітарна конвенція в Парижі. У XX столітті принципи ідеології здоров'я були зафіксовані в нормативно-правових документах

ВООЗ та ООН, за підсумками проведених міжнародних конференцій.

Наукові дослідження щодо визначення історичних віх розвитку здоров'язбережувальної освіти знаходимо у напрацюваннях Н. Башавець, В. Бобрицької, Д. Вороніна, С. Затравкіна, І. Мельничук, А. Сточика та ін. На особливу увагу заслуговує праця англійського вченого Yannis Totas [11], який описав історію розвитку філософських поглядів давньогрецьких вчених на збереження здоров'я. Поряд із цим проблема дослідження історіогенезу розвитку ідеології здоров'я в нормативно-правовому контексті викликає інтерес з точки зору права кожної людини на збереження здоров'я. Створення ідеології здоров'я, починаючи від Давньої Греції та Риму, Середньовіччя та Ренесансу аж до 20-го століття, спричинило формування свідомості людей до необхідності збереження та зміцнення здоров'я.

Метою статті є теоретичний аналіз історіогенезу розвитку ідеології здоров'я в нормативно-правовому контексті.

Виклад основного матеріалу статті. Вітчизняна соціальна політика у сфері охорони здоров'я здійснюється відповідно до проєвропейських напрямків розвитку зовнішньої політики України [6, с. 1]. Державна політика спрямована на зміцнення та збереження здоров'я молоді. Однак існують певні труднощі, які не дають можливості реалізувати напрями соціальної політики у сфері охорони здоров'я:

- 1) відсутність у влади певного досвіду з проведення реформ;
- 2) неефективне використання з держбюджету коштів на медицину та недофінансування цієї галузі;
- 3) відсутність свідомого ставлення українських громадян до збереження та зміцнення здоров'я [3, с. 14].

Одним із шляхів подолання труднощів вбачаємо у створенні умов для засвоєння та усвідомлення фізичного виховання молоді відповідно до їх індивідуального потенціалу, фізичних особливостей, інтересів та запитів.

Україна на сьогодні знаходиться в стадії формування повноцінної нормативно-правової політики з питань збереження здорового способу життя (далі – ЗСЖ) молоді, яка змогла б бути реалізованою на основі відповідних міжнародних документів та актів [10, с. 4], бо адаптація нашого законодавства до світових стандартів є важливим напрямом зовнішньої політики України на міжнародній арені [1, с. 4].

Із часу проголошення незалежності нашої країни в 1991 році в Конституції України та інших правових вітчизняних документах були зафіксовані права на здоров'я на основі документів ООН

та ВООЗ, рішень різних хартій та конференцій: «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» (ст. 49) [6, с. 1]. Доцільно навести важливий доказ того, що на міжнародній арені право на збереження здоров'я відіграє важливу роль у формуванні ЗСЖ молоді, спираючись на Оттавську хартію 1986 року. У цьому документі вказано, що збереження здоров'я – це процес, який дає можливість людям покращити свій фізичний стан, і його дії націлені на рівні можливості та ресурси, щоб досягнути повного фізичного потенціалу. Саме із цього документу можна дізнатися, що політика збереження здоров'я потребує послідовних дій влади, волонтерських та неурядових організацій, мас-медіа; що програми та стратегії щодо збереження здоров'я молоді мають бути адаптовані до можливостей кожної країни, врахувавши різні соціальні, культурні та економічні аспекти.

Проаналізуємо історію розвитку ідеології здоров'я, щоб зрозуміти її важливість у формуванні нормативного підґрунтя щодо збереження здоров'я молоді.

Найбільший внесок у формування ідеології здоров'я зробили відомі вчені Давньої Греції та Риму.

Першим вченим, хто створив загальні принципи збереження здоров'я, був Алкмеон Кротонський, вчитель Критської медичної школи та найвідоміший лікар до Гіппократа (VI ст. до н.е.) [11, с. 5]. Він вважав, що збереження здоров'я відбувається при рівновазі сил, тобто при рівновазі пар протилежностей: гарячої та холодної, вологої та сухої, гіркої та солодкої.

Ідеї Піфагора, Гіппократа, Сократа та Протагора, сформувавши поняття «самозбереження» здоров'я людини. Відомі філософи вважали, що ціль «самозбереження» – якомога більше насолоджуватися життям. Однак Піфагор сформував власний метод: здорового способу життя для його учнів – піфагореїзм. Саме він обмежував споживання м'яса та бобів, щоб зміцнити м'язи, ввів основні принципи гігієни, фізичного виховання та дієти. Його принципи здорового способу життя означали збереження фізичної рівноваги, практикуючи та зберігаючи самоконтроль та спокій. Піфагорові роздуми значно вплинули на формування філософських ідей Гіппократа та інших вчених [11, с. 3–4].

Античні греки розуміли, що спад фізичного виховання молоді призведе до зниження успішності та появи низького рівня ментального сприйняття вивченого матеріалу. На практиці засади збереження здоров'я, такі як: виконання фізичних вправ та проведення гігієнічних заходів для лікування та попередження хвороб – використав найвідоміший лікар Гіппократ.

Давньоримські вчені та лікарі використали пізніше праці та філософські трактати давньогрецьких вчених, щоб сформувати власні уявлення про здоров'я. Вивчали детальніше цінність здоров'я та методи лікування вчені Пліній Старший, Гален та інші, а давні римляни створили навіть прислів'я: «У здоровому тілі – здоровий дух». Саме римляни заклали основи здорового способу життя, медичної допомоги та соціальної політики у сфері охорони здоров'я, а Римська імперія стала осередком дбайливого ставлення до хворих та турботи про гігієну і фізичне виховання населення. Це проявлялося в тому, що римляни створювали гігієнічні ванни, будували лікарні, щоб дбати про людей, які потребували медичної допомоги.

У період Середньовіччя пріоритетом стало марнотратство, тому це все стало неприпустимим. Населення нехтувало здоровим способом життя, гігієною та правильним харчуванням. Країни Європи та Азії поглинули затяжні пандемії чуми, холери, туберкульозу. Вважалося, що можна зберегти здоров'я, тільки використавши релігійну та нетрадиційну медицину. Як наслідок, з XIV століття для запобігання поширення інфекційних хвороб були введені карантини.

Але варто зазначити, що єдиним вченим Середньовіччя, хто продовжив розвивати ідеологію здоров'я, був перський лікар Авіценна (980–1037). Він вважав, що для збереження здоров'я потрібні 7 факторів: «1. Врівноваженість природи. 2. Вибір їжі і пиття. 3. Очищення (тіла) від надлишків. 4. Збереження (правильної) тілобудови. 5. Поліпшення того, що вдихується через ніс. 6. Пристосування одягу. 7. Врівноваженість фізичного і душевного рухів» [4]. Свої погляди він виклав у праці «Канон медичної науки», де детально описано про те, як правильно вести здоровий спосіб життя. Саме ця книга була основним підручником для вивчення медицини у багатьох середньовічних університетах і не втратила актуальність до сьогоднішнього дня.

У період Ренесансу вчені багатьох європейських країн почали звертати увагу на праці Галена, Гіппократа та Авіценни, бо рівень ЗСЖ та медицини був низький та неефективний. Не є винятком і Парацельс, швейцарський лікар та засновник фармакології. Він вважав, що негативне мислення та емоції погано впливають на здоровий спосіб життя; що режим «інтуїтивного харчування» і споживання овочів та фруктів, як джерела вітамінів, допомагають зміцнити здоров'я людей [2]. Англійський філософ Френсіс Бекон (1561–1626) стверджував, що для збереження здоров'я потрібно пізнати своє людське тіло. Французький математик та філософ Рене Декарт (1596–1650) вважав, що збереження здоров'я є основою інших благ всього життя [9, с. 3].

У період абсолютної монархії була зафіксована ключова роль держави в політиці охорони здоров'я: саме король будував лікарні, слідкував за чистотою великих міст, тобто ніс відповідальність за збереження здоров'я народу.

На рубежі XVII–XVIII століть англійські вчені почали розуміти, що виникнення пандемій тісно пов'язане із навколишнім середовищем та станом санітарії людей, що впливає на ЗСЖ населення. Англійський вчений Т. Сіденгам ввів поняття «епідеміологічної конституції», яке означало сукупність факторів навколишнього середовища, яка формувала припущення про виникнення хвороб внаслідок антисанітарії та неправильним веденням ЗСЖ [8, с. 2]. На основі цього поняття було доведено, що усунення наслідків поганого фізичного та соціального становища сприяє зниженню захворюваності людей. Це підтримали політики, керівники держав XVIII століття. Саме через це виникло поняття «медичної поліції», яке заснували німецькі та австрійські правознавці Й. фон Юсті, Й. Зонненфельс та лікарі В. Рау та Й. П. Франк. Варто зазначити, що найбільший внесок у пропаганду цього поняття та становлення концепції «медичної поліції» зробив Й. П. Франк. Він у своїй книзі «Система досконалої медичної поліції» вказав, що саме держава відіграє провідну роль у становленні політики збереження здоров'я за допомогою поліпшення соціальних умов життя. Дослідник наголошував на те, що зв'язок між рівнем індивідуального ЗСЖ та способом життєдіяльності людей є нерозривний. Наслідками пропаганди поняття «медичної поліції» стало розроблення перших санітарно-правових законодавств та створення медичних колегіумів у Франції, Австрії, Пруссії, Швеції та Росії.

Відомі лікарі та дипломати різних держав порушили питання про збереження здоров'я на міжнародному рівні у 1851 році, коли була створена перша Міжнародна санітарна конвенція в Парижі, метою якої було введення карантинних обмежень від поширення чуми та жовтої лихоманки. На жаль, ця конференція не принесла бажаних результатів, але делегати провідних держав Європи зрозуміли, що питання про охорону здоров'я можна обговорювати на міжнародній арені.

Другим важливим кроком для становлення міжнародної системи охорони здоров'я стало створення першої постійної організації – Міжнародне бюро суспільної гігієни у 1907 році, яка займалася розробками міжнародних конвенцій, дотриманням їхніх рішень у країнах-членах та вивченням санітарно-карантинних законодавств [7].

Усі ці кроки втілювалися в життя, коли була створена найголовніша міжнародна організація – Всесвітня організація охорони здоров'я у 1948 році

зі штаб-квартирою в Женеві. Прийнято рішення про створення цієї організації у жовтні 1946 року в Нью-Йорку. Головними принципами цієї організації є оцінка тенденцій у сфері охорони здоров'я, вирішення глобальних проблем поширення пандемій, забезпечення країн технічною та фінансовою підтримкою та ін. [7].

Першим законодавчим документом, який зафіксував право на збереження здоров'я молоді, стала Загальна декларація прав людини, прийнята у грудні 1948 року. Згодом були розроблені інші нормативно-правові документи: «Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права» і «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» (16 грудня 1966 р.). Саме ці документи стали важливими в усвідомленні міжнародної спільноти необхідності дотримуватися єдиної спільної політики щодо збереження та зміцнення здоров'я молоді [10]. Остаточо це було закріплено в Алма-Атинській декларації 1978 року. У документі підкреслено, що найвищий рівень здоров'я можна досягти за умови високого економічного та соціального розвитку країни; що досягнення найвищого рівня здоров'я є найважливішою соціальною задачею, яку можна розв'язати методом поєднання соціальної політики та політики охорони здоров'я. У декларації проголошено, що уряди країн несуть відповідальність

за здоров'я народів, і однією з найважливіших задач є досягнення до 2000 року такого рівня здоров'я, який дозволяв би вести ЗСЖ у соціальному та економічному розвитку. Із тих пір пропаганда ведення правильного ЗСЖ, мобілізація громадської думки та заохочення освіти в заходи з охорони здоров'я стали пріоритетними у ВООЗ.

Мадридська конференція міністрів охорони здоров'я у 1981 році визнала напрям збереження та зміцнення здоров'я молоді найважливішим та пріоритетним. Комітет міністрів країн-членів Ради Європи у 1988 році розробив відповідні рекомендації щодо введення курсів охорони здоров'я в усі освітні заклади. Цим і пояснюється, що отримання знань цієї галузі важливе для всіх вікових груп населення, особливо для молоді та студентів, оскільки саме від них буде залежати фізичний розвиток держави [5, с. 1–2].

Висновки. Проаналізувавши документи, рішення конференцій та нормативно-правових актів, доцільно зробити висновок, що питання про збереження здоров'я активно обговорюється в урядах країн, всесвітніх міжнародних організаціях із врахуванням благополуччя та гідності людей. Було визнано на основі власного дослідження, що держава несе відповідальність за збереження здоров'я шляхом введення загального права на здоров'я громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баластрик Л.О. Механізм реалізації соціальних функцій держави: інституціональний аспект. *Фінанси України*. 2013. № 5. С. 90–99.
2. Дарья Смирнова. Парацельс и его актуальные правила здоровья из XVI века. *My handbook*: веб-сайт. URL : <https://myhandbook.com/paracels/> (дата звернення: 17.11.2020).
3. Радиш Я.Ф. Державна політика у сфері охорони здоров'я : кол. моногр. : у 2 ч. / НАДУ, 2013. Ч. 1. 396 с.
4. Ибн Сина А.А. Канон врачебной науки. Ташкент : Фан, 1981. Кн. 1. 550 с.
5. Кудин С.Ф., Козерук Ю. В. Понятие о валеологии – науке о формировании, сохранении и укреплении здоровья человека. *Здоровье для всех*: материалы VI междунар. науч.-практ. конф., г. Брест, 12–13 ноября 2015. Брест, 2010. С. 97–101.
6. Новікова О.Ф. Інноваційні підходи до формування соціальної політики в умовах зростання зовнішніх та внутрішніх викликів. *Соціально-трудова відносина*: теорія та практика. 2014. № 2. С. 80–88.
7. Становление международного сотрудничества в области здравоохранения. *История медицины*: веб-сайт. URL : https://www.historymed.ru/training_aids/candidates_at_least/ (дата звернення: 17.11.2020).
8. Сточик А.М., Затравкин С.Н., Сточик А.А. Становление государственной медицины (вторая половина века – первая половина). Сообщение 1. Возникновение концепции медицинской полиции, органов управления медико-санитарным делом, врачебно-санитарного законодательства. *Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины*. 2013 г. № 1. С. 44–49.
9. Фокин С.Л. Болезнь и здоровье в философии Рене Декарта. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Философия и конфликтология*. Том 34. 2018. № 3. С. 381–390.
10. Шукатка О.В. Основні стратегічні напрями міжнародної та вітчизняної соціальної політики щодо питань забезпечення та зміцнення здоров'я молоді. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні науки*. Хмельницький: НАДПСУ, 2018. № 3(14). С. 582–593.
11. Yannis Toutas. The historical origins of the basic concepts of health promotion and education: the role of ancient Greek philosophy and medicine. *Health Promotion International*, Volume 24, Issue 2, June 2009, Pages 185–192.

REFERENCES

1. Balastryk L. O. (2013) Mekhanizm realizatsiyi socialnykh funktsij derzhavy: instytutsionalnyi aspekt [The mechanism for implementing of state's social policy]. *Finansy Ukrainy*. Vol. 5. P. 90–99 [in Ukrainian].
2. Darya Smyrnova. Paracels i ego aktualnye pravyla zdorovia yz XVI veka [Parcels and his current health rules since the XVI century]. URL: <https://myhandbook.com/paracels/> [in Russian].
3. Radysh Ya. F. (2013). *Derzhavna polityka u sferi okhorony zdorovia* [The state's policy in the sphere of health care]. (Doctor's thesis). National Academy for Public Administration under the President of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
4. Ibn Syna A. A. (1981) Kanon vrachebnoi nauky [Canon of medicine] / Abu Aly Ibn Syna (Avycenna). 2-e izd. Tashkent : Fan, Book I, P. 550 [in Russian].
5. Kudyn S. F., Kozeruk Yu. V. (2015) Ponyatyie o valeologyy – nauke o formirovaniy, sokhranenyi y ukreplenyi zdorovya cheloveka [The concept of valeology – the science of formation, preservation and strengthening of human health]. *Zdorove dlya vsekh, materyaly VI mezhdunarodnoy nauchno-praktycheskoy konferentsyy* [Health of all, Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference]. Brest [in Russian].
6. Novikova O. F. (2013) Innovacijni pidkhody do formuvannya socialnoi polityky v umovakh zrostannya zovnishnikh ta vnutrishnikh vyklykiv [Innovative approaches to social policy-making in the face of external and internal challenges]. *Socialno-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka*. Vol. 2. P. 80–88 [in Ukrainian].
7. Stanovlenye mezhdunarodnogo sotrudnychestva v oblasti zdravookhraneniya [The formation of international cooperation in the field of health]. URL: https://www.historymed.ru/training_aids/candidates_at_least/ [in Russian].
8. Stochyk A. M., Zatravkyn S. N., Stochyk A. A. (2013) Stanovlenye gosudarstvennoj medycyny (vtoraya polovyna veka – pervaya polovyna). Soobshhenye 1. Voznyknovenye kontseptsyy medytsynskoj polytsyy, organov upravleniya medyko-sanytarnym delom, vrachebno-sanytarnogo zakonodatelstva [Development of State Medicine (second half of the century – first half). Communication 1. The emergence of the concept of the medical police, the health administration and the medical and health legislation]. *Problemy sotsyalnoj gygyeny, zdravookhraneniya y istoryy medytsyny*. Vol. 1. P. 44–49 [in Russian].
9. Fokyn S. L. (2018) Bolezn y zdorove v fylosofyy Rene Dekarta [Disease and health in the philosophy of René Descartes]. *Vestnyk Sankt-Peterburgskogo unyversyteta. Fylosofiya i konfliktologiya*, 34. Vol. 3. P. 381–390 [in Russian].
10. Shukatka O. V. (2018) Osnovni strategichni napryamy mizhnarodnoyi ta vitchyznyanoi socialnoi polityky shhodo pytan zabezpechenniya ta zmitsnenniya zdorovya molodi [Basic strategic directions of the international and domestic social policy on the questions of saving and strengthening youth health]. *Zbirnyk naukovykh prats Nacionalnoyi akademii Derzhavnoyi prykordonnoi shuzhby Ukrayiny. Ser.: Pedagogichni nauky*. Vol. 3 (14). P. 582–593 [in Ukrainian].
11. Yannis Toutas. The historical origins of the basic concepts of health promotion and education: the role of ancient Greek philosophy and medicine. *Health Promotion International*, Volume 24, Issue 2, June 2009, P. 185–192.